

บทที่ 4

ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นหลังจากที่เกษตรกรได้เข้าร่วมโครงการนำร่องฯ เพื่อพัฒนาเกษตรกรรายย่อยในเขตภูมินิเวศน์จะเชิงเทรา

ผู้วิจัยได้ใช้ศึกษาเกษตรกรต้นแบบ ตามรายชื่อของโครงการนำร่อง ฯ เขตภูมินิเวศน์ จะเชิงเทรา จำนวน 50 ราย ตามรายชื่อที่กล่าวไว้แล้วในบทที่ 2 ในเขต 2 อำเภอของจังหวัดจะเชิงเทรา ได้แก่ อำเภอสนามไชยเขตและอำเภอท่าตะเกียบ โดยกระจายอยู่ในพื้นที่ 12 หมู่บ้านซึ่งเป็นพื้นที่ที่เกษตรกรต้นแบบอาศัย

ผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกที่ได้เตรียมไว้แล้ว โดยใช้เวลาในการสัมภาษณ์ คนละประมาณ 90 - 120 นาที โดยการสัมภาษณ์จะแบ่งเป็น 2 ช่วง ในช่วงแรกใช้เวลาประมาณ 45 - 60 นาที เพื่อให้เกษตรกรต้นแบบได้พักผ่อนประมาณ 10 -15 นาที และผู้วิจัยจึงทำการสัมภาษณ์ต่ออีก 45 นาที แต่มีเกษตรกรบางรายที่ผู้วิจัยไม่สามารถสัมภาษณ์เสร็จในครั้งเดียว ผู้วิจัยก็จะกลับมาอีกครั้งจนกว่าจะได้ข้อมูลที่ครบถ้วนสมบูรณ์ ในที่สุด ผู้วิจัยสามารถเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างได้ครบทั้ง 50 ราย ผู้วิจัยจะทำการจดบันทึกและใช้เครื่องอัดเทปขณะที่ทำการสัมภาษณ์ โดยหัวข้อในการสัมภาษณ์จะเป็นเรื่องเกี่ยวกับความเป็นไป และการเปลี่ยนแปลงหลังจากที่กลุ่มตัวอย่างได้เข้าร่วมโครงการนำร่องฯ นี้แล้ว ได้แก่ ฐานการผลิต ฐานทรัพยากร ฐานชุมชนและฐานภูมิปัญญา

นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้เข้าพำนักอาศัยในพื้นที่ทำการวิจัยเพื่อพูดคุย สังเกตและจดบันทึกสภาพบ้านเรือนที่อยู่อาศัยและวิถีชีวิตทั่วไปของเกษตรกรต้นแบบในแต่ละพื้นที่ รวมถึงเกษตรกรรายย่อยที่ไม่ได้เข้าร่วมโครงการนำร่องฯ ด้วย รวมทั้ง ผู้วิจัยติดตามการทำงานของเกษตรกรต้นแบบในแต่ละวัน เพื่อให้ได้เห็นวิถีการปฏิบัติงานในรูปแบบเกษตรกรรายย่อย

ผู้วิจัยทำการศึกษาการเปลี่ยนแปลงหลังจากที่กลุ่มตัวอย่างได้เข้าร่วมโครงการนำร่องฯ แล้วสามารถแยกได้เป็น 5 ส่วน ดังนี้

1. สภาพความเป็นอยู่

ผู้วิจัยศึกษาสภาพความเป็นอยู่ ด้วยการการพูดคุย การสัมภาษณ์ การสังเกต การเข้าไปมีส่วนร่วมในพื้นที่ การจดบันทึก เป็นเวลาประมาณ 3 เดือน ตั้งแต่เดือนมกราคม – เดือนมีนาคม 2547 ซึ่งเป็นช่วงฤดูหลังการเก็บเกี่ยวพืชผลทางการเกษตรของกลุ่มตัวอย่าง ส่วนใหญ่ ระยะเวลานี้เป็นช่วงที่เกษตรกรจะดูแลพืชผลที่เป็นไม้สวน พืชผักต่างๆ และเตรียมตัวที่จะเริ่มปลูกข้าวในรอบต่อไป เพื่อหาความแตกต่างของการปรับเปลี่ยนกระบวนการที่คนที่มีผลต่อสภาพความเป็นอยู่ก่อน – หลังเข้าร่วมโครงการฯ

2. ฐานภูมิปัญญา

ผู้วิจัยทำการศึกษาระบวนการเรียนรู้และกระบวนการกลุ่มที่มีผลต่อฐานภูมิปัญญา ดังนี้

- ความคิดเห็นที่มีต่อโครงการฯ
- สภาพร่างกายและจิตใจก่อน – หลังเข้าร่วมโครงการฯ
- ความรู้สึกต่างๆ อาทิ ความสุข ความอบอุ่นใจ ความภาคภูมิใจ เป็นต้น
- แนวความคิดที่จะสานต่อไปยังรุ่นลูกหลาน
- การสร้างการมีส่วนร่วมในชุมชน
- การสร้างกระบวนการกลุ่มและเครือข่าย

3. ฐานการผลิต

ผู้วิจัยทำการศึกษาระบวนการเรียนรู้และกระบวนการกลุ่มที่มีผลต่อฐานการผลิต ดังนี้

- สภาพเศรษฐกิจของครอบครัว
- ภาระหนี้สิน
- การสนับสนุนด้านการเงิน
- แผนการลงทุน
- เงินออม
- ความมั่นคงในฐานะการเงิน
- การเพาะปลูกและการเลี้ยงสัตว์
- การแปรรูปผลผลิต
- การจัดจำหน่ายผลผลิต
- การจัดการด้านการตลาด
- การสนับสนุนด้านเทคโนโลยี การวิจัยและการพัฒนา

4. ฐานทรัพยากร

ผู้วิจัยทำการศึกษาระบบการเรียนรู้และกระบวนการกลุ่มที่มีผลต่อฐานทรัพยากร ดังนี้

- สภาพแวดล้อมในพื้นที่การเกษตร
- สภาพดินในพื้นที่การเกษตร
- สภาพน้ำในพื้นที่การเกษตร
- การใช้สารเคมีในการทำการเกษตร
- การใช้เครื่องจักรในการทำการเกษตร
- วัชพืช โรคและแมลงในการทำการเกษตร

5. ฐานชุมชน

ผู้วิจัยทำการศึกษาระบบการเรียนรู้และกระบวนการกลุ่มที่มีผลต่อฐานชุมชน ดังนี้

- การยอมรับจากชุมชน
- การถ่ายทอดโครงการฯ ไปยังชุมชน
- การสร้างความเข้มแข็งให้กับครอบครัวและชุมชนด้วยวิถีเกษตรกรรมยั่งยืน
- การรวมกลุ่มเป็นเครือข่ายเพื่อจัดการและดูแลทรัพยากร
- การรักษารูปแบบเกษตรกรรมยั่งยืนให้ดำรงอยู่ในชุมชน

ผลการศึกษา

ส่วนที่ 1 สภาพความเป็นอยู่

สภาพบ้านเรือนของเกษตรกรส่วนใหญ่จะมีความสะอาด ร่มรื่นเนื่องจากการปลูกต้นไม้ใหญ่รายรอบบริเวณที่พักอาศัย มีทั้งไม้ดอกที่สร้างสีสันสวยงาม และไม้พุ่มที่นำมาใช้ประโยชน์ เช่น ต้นกระถินที่มาปลูกไว้เป็นรั้วบ้านและใช้เป็นผักรับประทานได้ด้วย หรือมะเขือเปาะที่ปลูกรายรอบบ้าน เพื่อกันอาณาบริเวณให้เป็นสัดส่วนและใช้ผลเพื่อรับประทานได้เช่นกัน

จากการสอบถามของผู้วิจัยจากเกษตรกร พบว่า สภาพบ้านเรือนของทุกคนก่อนที่เข้าร่วมโครงการฯ นั้น ยังไม่มีความร่มรื่นด้วยการปลูกต้นไม้หลากหลายชนิดอย่างในปัจจุบัน และเกษตรกรยังไม่มีความใส่ใจในเรื่องของการปลูกต้นไม้ เช่น การปลูกผักไว้รับประทานด้วย ไม้เป็นแนวรั้วบ้านด้วย เป็นต้น แต่เมื่อได้เข้าร่วมโครงการฯ แล้ว เกษตรกรได้รับความรู้มากขึ้นในการปรับปรุงวิถีชีวิตด้วยการใส่ใจที่จะรักษาสิ่งแวดล้อม มีแนวทางในการเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ที่เป็นหลักการและเป็นระบบมากขึ้นกว่าในอดีต จากการได้รับการอบรม การศึกษาดูงานตามพื้นที่ต่างๆ ที่โครงการนำร่องฯ พาไปชม และการติดต่ออย่างใกล้ชิดกับเจ้าหน้าที่ ซึ่งเกษตรกรหลายคนบอกว่า ในช่วงแรกมีความเหน็ดเหนื่อยมากในการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตความเป็นอยู่ให้เป็นไปตามระบบของโครงการนำร่องฯ ที่กำหนดไว้ จนบางครั้งมีความรู้สึกท้อแท้ แต่เมื่อได้เห็นตัวอย่างความสำเร็จในพื้นที่ต่างๆ และจากเพื่อนบ้านที่เข้าร่วมโครงการนำร่องฯ ก่อนหน้า จึงทำให้มีกำลังใจในการฝ่าฟันอุปสรรคและความเหน็ดเหนื่อยต่างๆ จนมีสภาพชีวิตที่ดีขึ้น แต่กลุ่มตัวอย่างก็ยอมรับเป็นส่วนใหญ่ว่า การเปลี่ยนแปลงในครั้งนี้จะต้องใช้เวลาประมาณ 3 - 4 เดือนพอสมควรกว่าจะมีสภาพที่เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นอย่างในปัจจุบัน

แต่ละพื้นที่ มีการเลี้ยงสัตว์ เช่น เป็ด ไก่ หมู วัว อยู่ใกล้บริเวณที่ไม่ไกลจากตัวเรือนที่พักอาศัยมากนัก และก็ไม่ไกลจากบริเวณพื้นที่เพาะปลูก ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่า ทุกแห่งจะมีแหล่งน้ำหรือร่องน้ำในการเพาะปลูกในบริเวณใกล้เคียง ด้วยเหตุผลที่ว่า จะได้มีน้ำใช้เพียงพอตลอดทั้งปี และสามารถสร้างความสมดุลให้กับระบบนิเวศอีกด้วย ดังนั้น เมื่อเดินเข้าสู่พื้นที่เพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ จะพบว่า มีความร่มรื่นไม่แตกต่างจากบริเวณที่พักอาศัยมากนัก

ในการสังเกตวิธีการเพาะปลูก สิ่งที่เห็นได้ชัด คือ ไม่มีการใช้สารเคมีใดๆ ในการทำงาน มีการใช้สมุนไพรบางประเภทในการกำจัดศัตรูพืช รวมถึง การไม่ใช้เครื่องจักรใดๆ ดังนั้น สิ่งที่เห็นในทุกพื้นที่ คือ การใช้รถไถเดินตาม ซึ่งทางผู้วิจัยได้สอบถามกับเกษตรกร ทุกคนบอกว่า เหนื่อยขึ้นและใช้เวลานานขึ้น แต่ก็เต็มใจที่จะทำ เพราะดีกว่าอยู่กับสารเคมีหรือสภาพแวดล้อมที่เสื่อมโทรม

ผลผลิตของเกษตรกรที่ทำการเกษตรกรรมยั่งยืนนี้จะมุ่งเน้นการบริโภคภายในครอบครัวก่อนเป็นอันดับแรก อาหารการกินของครอบครัวแต่ละบ้านมาจากพืชผลในเขตพื้นที่เพาะปลูกของตนเอง ที่สำคัญ คือ มีความสด สะอาดและปลอดภัยสารพิษอย่างแน่นอน จากนั้น จึงนำไปขายยังท้องตลาด ซึ่งมีตลาดรองรับผลผลิตของทุกครอบครัวเพราะเป็นผลผลิตที่มีคุณภาพกว่าเมื่อตอนที่ทำเกษตรแบบใช้สารเคมี นอกจากนั้น มีการแปรรูปผลผลิตที่หลากหลายและมีการสอนวิธีการต่างๆ ให้ลูกหลานอีกด้วย เนื่องจากเกษตรกรทุกคนมองเห็นคุณค่าของการทำการเกษตรรูปแบบนี้ในระยะยาวที่จะนำความมั่นคงมาสู่ครอบครัวและความเข้มแข็งให้กับชุมชน

ดังนั้น ผู้วิจัยสังเกตเห็นว่า วิถีชีวิตของครอบครัวส่วนใหญ่ในกลุ่มเกษตรกรนี้มีความเรียบง่าย ประหยัดและใกล้ชิดธรรมชาติ มีรอยยิ้มที่สดชื่น อารมณ์ที่แจ่มใส และมีความมั่นใจในสิ่งที่ตนเองกระทำ ก็คือ การทำการเกษตรแบบยั่งยืน กล่าวคือ รักษาสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศวิทยา สร้างเครือข่ายความเข้มแข็งให้ชุมชน แม้ว่า อาจยังไม่เป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางในชุมชน แต่กลุ่มตัวอย่างทุกคนก็ดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข และไม่คิดที่จะเปลี่ยนรูปแบบการเกษตรไปเป็นแบบเกษตรเชิงเดี่ยวอีกต่อไป

สำหรับกลุ่มเกษตรกรรายย่อยที่ไม่ได้เข้าร่วมโครงการนำร่องฯ ผู้วิจัยสังเกตวิถีชีวิตในแต่ละวันพบว่า ส่วนใหญ่จะมีการทะเลาะเบาะแว้งกันโดนเฉพาะในเรื่องของการทำมาหากิน การเพาะปลูก การแบ่งงานกันทำในครัวเรือน ซึ่งจะแตกต่างจากกลุ่มเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการฯ แล้ว เนื่องจากยังขาดระบบการจัดสรรงานให้คนในครอบครัว และยังมีปัญหาในการเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ที่ถูกวิธีและเหมาะสมกับความสามารถของครอบครัวตนเอง

ผู้วิจัยสังเกตว่า สภาพแวดล้อมของบ้านส่วนใหญ่ของกลุ่มเกษตรกรที่ไม่ได้เข้าร่วมโครงการฯ ยังไม่ร่มรื่น ไม่มีระเบียบในการวางแผนใช้สอยต้นไม้และพืชพันธุ์ในบ้าน เกษตรกรในกลุ่มนี้ไม่ค่อยใส่ใจเกี่ยวกับเรื่องสภาพแวดล้อมทั้งในบ้านและรอบบ้านเท่าไรนัก ผู้วิจัยเคยถามสาเหตุของการไม่ดูแลเอาใจใส่นี้ ส่วนใหญ่มักให้คำตอบที่ไม่แตกต่างกันเท่าไรนัก กล่าวคือ พวกเขาไม่เคยคิดว่า ต้นไม้และพืชพันธุ์เหล่านี้จะสร้างประโยชน์อันใดให้กับพวกเขา ปลูกอยู่ทุกวันนี้เพียงเพื่อความร่มรื่นเพียงเล็กน้อย หรทอย่างมาก็เพื่อปักปันเขต

แดนกับเพื่อนบ้าน ในขณะที่ ผู้วิจัยพบว่า กลุ่มเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการฯแล้ว จะมีความใส่ใจในสภาพความเป็นอยู่ ให้มีความสำคัญกับทุกพื้นที่ ต้นไม้ทุกต้น ที่ดินทุกส่วนอย่างมีคุณค่า โวysesเหตุที่ว่า สิ่งเหล่านี้มีความสำคัญและมีความสัมพันธ์กับพวกเขา เนื่องจากทางโครงการนำร่องฯ นี้ได้อธิบายและชี้ให้เห็นในประเด็นนี้ ซึ่งกลุ่มเกษตรกรที่ไม่ได้เข้าร่วมโครงการฯ จะไม่มีความรู้ ความเข้าใจในส่วนนี้มาก่อนเลย

ส่วนที่ 2 ฐานภูมิปัญญา

- ในประเด็นของความคิดเห็น ความรู้สึกต่างๆ และสภาพร่างกายและจิตใจที่มี

ต่อโครงการนำร่องฯ

พบว่า ในช่วงก่อนทำการเกษตรกรรมยั่งยืน กลุ่มตัวอย่างมีปัญหาด้านสุขภาพกาย ซึ่งมาจากสารพิษจากสารเคมีที่ใช้ในการเพาะปลูก นอกจากนี้ ในด้านปัญหาสุขภาพใจ กลุ่มตัวอย่างมีสภาพจิตใจที่ย่ำแย่ก่อนที่จะเข้าร่วมโครงการนำร่องฯ เนื่องจากปัญหานี้สืบจากการเพาะปลูกแบบเดิม

“ มีสภาพร่างกายค่อนข้างแย่เพราะใช้สารเคมีในการเพาะปลูก ” (นางสมส่วน บับพาน บ้านยางแดง)

“ สุขภาพไม่ค่อยดีเพราะที่ผ่านมา ใช้พวกสารเคมี ยาฆ่าแมลงเยอะ ” (นายบุญสม สุวรรณหงษ์ บ้านห้วยน้ำใส)

“ ร่างกายและจิตใจก็ไม่ค่อยดี มีหนี้มีสิน ” (นายไพศาล ไชยจิ่งหริด บ้านอ่างทอง)

หลังจากที่ได้เข้าร่วมโครงการนำร่องฯ แล้ว เกษตรกรทุกคนมีความคิดเห็นว่ามี ความสุขใจมากที่ได้ตัดสินใจอย่างถูกต้องที่ได้เข้าร่วมโครงการนำร่องฯ นี้ เมื่อกลุ่มตัวอย่างได้มีการปรับเปลี่ยนวิธีการการเกษตรไปสู่เกษตรกรรมยั่งยืนที่ใช้วิธีการทางธรรมชาติ ไม่มีการใช้สารเคมีหรือยาฆ่าแมลงในการเพาะปลูก มีการเน้นใช้ปุ๋ยอินทรีย์ ทำให้กลุ่มตัวอย่างทุกคนมีสุขภาพกายและสุขภาพใจ ซึ่งจากการสังเกตของผู้วิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างทุกคนที่มีสีหน้าที่ยิ้มแย้มแจ่มใสตลอด พูดคุยกับคนในครอบครัวและเพื่อนบ้านอย่าง สนุกสนาน แม้กระทั่งในตอนที่เราทำงานกลางแดดที่ร้อนระอุก็ยังยิ้มแย้มแจ่มใสอยู่บ้าง เนื่องจากพวกเขา มีความเชื่อมั่นในสิ่งที่ทำและก็เห็นผลที่ออกมาอยู่ในระดับที่น่าพอใจ จึงเกิดความรู้สึกที่มั่นคงในอาชีพ

“ ภูมิใจมากเพราะเป็นสิ่งที่ตนเองรัก ” (นายจำเนียร สุขรินทร์ บ้านห้วยน้ำใส)

“ เห็นว่า ไม่มีการใช้สารเคมี และผลผลิตที่ออกมาปลอดภัยต่อผู้บริโภค ” (นางชลิ ไพล บึง บ้านป่าอ้อแทน)

“ มั่นใจขึ้นเพราะคิดว่า เรามาถูกทาง ไม่ต้องพึ่งพาสารเคมี อบอุ่นและสุขใจ ”

(นายบุญตา โคตะพัฒน์ บ้านห้วยน้ำใส)

“ ภูมิใจมากเพราะเป็นเกษตรกรที่ปลอดภัยและดีต่อผู้บริโภค ” (นางนิจ บริสุทธิ์

บ้านเนินกอง)

- ในประเด็นของแนวความคิดที่จะสานต่อไปยังรุ่นลูกหลาน

จากการศึกษา พบว่า สาเหตุที่กลุ่มตัวอย่างและครอบครัวของกลุ่มตัวอย่างยอมรับ

รูปแบบเกษตรกรรมยั่งยืนนั้น นอกจากประโยชน์ที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว ยังรวมถึงการติดต่อประสานงานจากเจ้าหน้าที่โครงการนำร่องฯ ที่ได้พากลุ่มตัวอย่างไปชมตัวอย่างของพื้นที่เกษตรกรรมยั่งยืนจากเขตภูมิเวศน์อื่น โดยในสวนนี้ เกษตรกรมีความหวังที่จะให้โครงการนำร่องฯ นี้แพร่กระจายให้มากขึ้นในชุมชนของตนเอง เนื่องจากในบริเวณพื้นที่เขตภูมิเวศน์จะเชิงเทราในจำนวน 12 หมู่บ้านที่ได้เป็นเขตดูแลของโครงการนำร่องฯ นั้น เกษตรกรมีความมั่นใจว่า สามารถรวมตัวกันเป็นเครือข่ายที่มั่นคงกว่านี้ในอนาคตได้ แม้ว่า จะไม่เกิดขึ้นในช่วงอนาคตอันใกล้นี้ แต่เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการนำร่องฯ ในปัจจุบันได้พยายามทำการสอนลูกหลานให้รับรู้และเข้าใจถึงประโยชน์มากมายที่ได้รับจากรูปแบบเกษตรกรรมแบบยั่งยืน ซึ่งส่วนใหญ่ ลูกหลานได้ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี

“ ต้องพยายามที่จะปลูกฝังให้เค้ารักการทำเกษตร คือ การทำให้เด็กๆ ดูเป็นตัวอย่าง แล้วให้เด็กๆ ปฏิบัติตาม ” (นางชลิ ไพรบึง บ้านป่าอ้อแทน)

ทั้งนี้ เกษตรกรพยายามฝึกฝนลูกหลานในวิธีเกษตรกรรมแบบนี้ โดยใช้วิธีการแนะนำวิธีการให้ลูกหลาน ทำให้เป็นตัวอย่าง โดยเวลาที่ลูกหลานทำนั้นก็จะทำไปพร้อมกับพวกเขาด้วย อันจะเป็นการสืบสานให้วิธีการเกษตรแบบยั่งยืนนี้มีผลงานต่อไปในชุมชน

จากการสังเกตของผู้วิจัย ทุกครั้งที่เกษตรกรเข้าไปในไร่นา ในวันที่ลูกหลานของพวกเขาหยุดเรียนจะพบว่า เกษตรกรได้สอนวิธีการทำการเกษตรในรูปแบบนี้ บอกถึงประโยชน์และความปลอดภัยจากการทำการเกษตรในลักษณะนี้

ยกตัวอย่าง ครอบครัวของนายสายัณห์ บุญมาก ได้สอนลูกหลานในการเพาะปลูกพืชประเภทต่างๆ ในสวนพร้อมทั้งให้เด็กๆ หัดทำงานและมีความสุขกับสิ่งที่ทำ สอนให้เด็กได้เห็นความปลอดภัยจากการเพาะปลูกแบบไม่ใช้สารเคมีโดยการเก็บผักผลไม้ในพื้นที่เพาะปลูกรับประทานในทันที

ยกตัวอย่าง ครอบครัวของนายบุญเทียน สุขสวัสดิ์ บ้านวังไทร ได้สอนลูกหลานให้รู้จักวิธีการทำปุ๋ยหมัก สอนให้เด็กไม่รังเกียจที่จะทำปุ๋ยที่มีกลิ่นเหม็น ชี้ให้เห็นว่า เป็นงานการเกษตรที่จะสร้างรายได้ให้พวกเขาต่อไปในอนาคต รวมถึงสอนวิธีการปลูกต้นไม้อย่างง่ายๆ ทำให้เด็กๆ เกิดความสนุกและรักในอาชีพเกษตรกรรมต่อไป

อย่างไรก็ตาม ในชุมชนแต่ละแห่งที่เกษตรกรอาศัยอยู่นั้น ยังไม่มีการให้ความรู้แก่บุตรหลานเรื่องการทำการเกษตรกรรมยั่งยืนเท่าที่ควรนักเนื่องจากการทำการเกษตรกรรมยั่งยืนเป็นเพียงการประกอบอาชีพทางการเกษตรขนาดเล็ก ยังไม่แพร่หลายในชุมชนแต่ละแห่งเท่าใดนัก

ดังนั้น เกษตรกรทุกคนจึงมีแนวความคิดที่จะสานต่อรูปแบบเกษตรกรรมยั่งยืนไปสู่ลูกหลาน เนื่องจากเห็นประโยชน์อันมหาศาลในการเพาะปลูกในรูปแบบนี้ รวมไปถึงประโยชน์ส่วนรวมที่มีต่อชุมชนอีกด้วย

- ในประเด็นของการมีส่วนร่วมในชุมชน การสร้างกระบวนการกลุ่มและเครือข่าย

พบว่า การรวมกลุ่มของกลุ่มออมทรัพย์คือ รูปธรรมของการใช้ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม การรวมกลุ่มที่เป็นการผสมผสานวัฒนธรรมการช่วยเหลือจุนเจือกัน การเสริมสร้างระบบเครือข่ายให้เข้มแข็ง โดยใช้การบริหารจัดการเงินและกองทุนเงินเป็นเครื่องมือในการช่วยเหลือสมาชิก ซึ่งเปรียบเสมือนสถาบันเครือข่ายที่ได้รับการเสริมสร้างให้เข้มแข็งมากขึ้น เพื่อทำหน้าที่ดูแลสวัสดิการของสมาชิกและชุมชน พิจารณาว่าเป็นรูปแบบการใช้ภูมิปัญญาแบบผสมผสาน

นอกจากนั้น ภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากร คือ ป่า แหล่งน้ำ ซึ่งประกอบด้วย อาหารพืชผักจากธรรมชาติ ชาวบ้านได้พยายามอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อความมั่นคงในการดำรงชีวิต เช่น การใช้ประโยชน์จากป่า ชาวบ้านหลายครัวเรือนได้มีการสะสมพืชผักพื้นบ้านมาปลูกไว้ตามหัวไร่ปลายนานา เพื่อการอนุรักษ์และใช้สอย เช่น แต้ว เสม็ด ผักกูด ผักหนาม ผักหวานป่า ชะมวง ใผ่ป่า บอระเพ็ด รวงจืด ขมิ้นชัน หวานไพร ฟ้าทะลายโจร มะระขี้นก ฯลฯ และยังมีจัดการแหล่งน้ำเพื่อความมั่นคงทางอาหารโปรตีน โดยการรวมกลุ่มเลี้ยงปลาในกระชังในแหล่งน้ำ เป็นต้น พิจารณาได้ว่า การจัดการทรัพยากรธรรมชาติเป็นรูปแบบการใช้ภูมิปัญญาแบบผสมผสาน

“ ภาคภูมิใจมาก เพราะเรามีของอยู่ในสวน ปลูกผัก ผลไม้ มองเห็นของเราก็ภูมิใจ ”
(นายไพศาล ไชยจิ่งหริด บ้านอ่างทอง)

“ เป็นรูปแบบการเกษตรที่สามารถเก็บเกี่ยวได้ตลอดทั้งปี ” (นายนิธิต ติรารัต
บ้านทุ่งยายชี)

ในรายครัวเรือนที่เข้าร่วมโครงการนำร่องฯ มีความชัดเจนในการฟื้นฟูระบบแรงงานแบบเกษตรกรรมเพื่อการยังชีพ คือ สมาชิกทุกคนในครัวเรือนมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเกษตรตามความถนัดและความสามารถของเพศ วัย ในระดับชุมชนยังคงมีการฟื้นฟูระบบแลกเปลี่ยนแรงงานในการช่วยเหลืองานในแปลงเกษตรเพื่อแก้ปัญหาการขาดแคลนแรงงานในแปลงเกษตร แต่การแลกเปลี่ยนแรงงานเป็นแบบสมัยใหม่ คือ หากครัวเรือนใดได้รับการช่วยเหลือจากเพื่อนในการทำงานในแปลงเกษตรของตนแล้วเมื่อถึงเวลาที่ต้องช่วยเหลืองานในแปลงเกษตรของเพื่อนแล้วไม่สามารถไปช่วยได้ ตนจะต้องช่วยเหลือการงานเพื่อนเป็นจำนวนเงินในอัตราค่าจ้างแรงงานรายวันขั้นต่ำของพื้นที่นั้น ๆ

นอกจากนี้ในแปลงเกษตรกรรมที่เข้าร่วมโครงการนำร่องฯ หากสมาชิกรายใดประสบปัญหาด้านแรงงาน ความรู้และเทคนิคในการทำการเกษตรในแปลง คณะทำงานจะดำเนินการเยี่ยมชมและลงแรงช่วยเหลือในการจัดการและแก้ไขปัญหาในแปลงเกษตรให้เพื่อนสมาชิกอย่างแข็งขัน

ส่วนที่ 3 ฐานการผลิต

- ในประเด็นของสภาพเศรษฐกิจของครอบครัวและภาระหนี้สิน

จากการศึกษา พบว่า ก่อนที่กลุ่มตัวอย่างจะเข้าร่วมโครงการนำร่องฯ นี้ ส่วนใหญ่จะมีภาระหนี้สินมากมายจากการกู้หนี้ยืมสินมาทำการเกษตรแบบเชิงเดี่ยว แต่เมื่อได้เข้าร่วมโครงการนำร่องฯ นี้แล้ว กลุ่มตัวอย่างเหล่านี้สามารถที่จะลดภาระหนี้สินลดลงจนถึงระดับปลดหนี้สินได้ มีรายได้ที่มากขึ้น ทำให้มีสภาพความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

“ แต่ก่อนมีหนี้สินที่มากจากการกู้เพื่อทำการเกษตร แต่เมื่อได้เข้าร่วมโครงการนำร่องฯ นี้แล้ว มีรายได้มากขึ้น มีสภาพความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ปลดหนี้สินได้ ” (นายไบศร เนตรหาญ บ้านยางแดง)

ดังนั้น ในปัจจุบัน เกษตรกรส่วนใหญ่จึงอยู่ในภาวะปลอดหนี้สิน จะมีเพียงบางส่วนเท่านั้นที่ยังมีหนี้สินหลงเหลืออยู่บ้างแต่ก็สามารถชำระหนี้สินเหล่านั้นให้หมดไปได้ภายในระยะเวลาอันใกล้นี้ เนื่องจากเกษตรกรทั้งหมดได้รับการสนับสนุนด้านอุปกรณ์ในการเพาะปลูกจากโครงการนำร่องฯ อาทิ ปุ๋ย เครื่องมือเพาะปลูก รถไถมือ เป็นต้น และได้เข้าร่วมกลุ่มออมทรัพย์ในชุมชน ทำให้เกษตรกรทุกคนได้รับการฝึกฝนในการจัดการเพาะปลูกและสร้างระบบเงินในครัวเรือนอย่างมีประสิทธิภาพจากเจ้าหน้าที่ของโครงการนำร่องฯ และกลุ่มออมทรัพย์ ทั้งที่ก่อนจะเข้าร่วมโครงการนำร่องฯ กลุ่มตัวอย่างไม่มีแผนการลงทุนใดๆ เลย และแทบจะไม่มีเงินออมอีกด้วย ดังนั้น เกษตรกรทุกคนจึงมีความคิดว่า เกษตรกรรมยั่งยืนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้นในด้านเศรษฐกิจให้แก่พวกเขาจนถึงปัจจุบัน

- ในประเด็นของการสนับสนุนด้านการเงินและความมั่นคงในฐานะการเงิน

พบว่า ปัจจัยด้านการเงินเป็นปัจจัยหนึ่งที่สามารถช่วยผลักดันความเป็นไปได้ให้เกิดขึ้นในกลุ่มเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการนำร่องฯ เนื่องจากเกษตรกรส่วนใหญ่มีปัญหาขาดแคลนด้านเงินทุนเมื่อครั้งยังทำการเกษตรแบบเชิงเดี่ยวมาก่อน เมื่อได้รับการสนับสนุนด้านเงินทุนจึงเป็นแรงผลักดันให้ดำเนินการแบบเกษตรกรรมยั่งยืนได้ดีขึ้น รวมถึงการที่เกษตรกรทุกคนได้เข้าร่วมกลุ่มออมทรัพย์ ทำให้มีการได้สะสมหนี้สินเดิมและได้รับการสนับสนุนทางการเงิน มีการไหลเวียนระบบเงินในครอบครัวที่เข้าร่วมกลุ่มออมทรัพย์

ดังนั้น ความมั่นคงทางการเงินมีส่วนช่วยให้กระบวนการความร่วมมือในชุมชนและต่างชุมชนในลักษณะเครือข่ายมีความเป็นไปได้มากยิ่งขึ้น

“ ทางโครงการให้การสนับสนุนทุกอย่างทั้งด้านความรู้ เงินทุน ” (สมปอง คณากุล บ้านอ่างทอง)

“ นี่สินก็ลดลงเพราะมีเงินหมุนเวียนในกลุ่ม ” (นายแดง ยุสินธุ์ บ้านวังไผ่)

- ในประเด็นของเงินออมและแผนการลงทุน พบว่า เงินออมต่างๆ ที่เกิดขึ้นนี้ทางเกษตรกรได้มาจากการแบ่งส่วนค่าใช้จ่ายออกจากรายได้แล้ว นำมาเป็นเงินออมในแต่ละเดือนเข้าสู่กลุ่มออมทรัพย์ไว้ใช้เงินทุนเพื่อการเกษตรของตนเองต่อไป

อุดมการณ์สำคัญที่นำทางของการแก้ไขปัญหของเครือข่าย คือ การแก้ไขปัญหาภาวะหนี้สิน และความมั่นคงทางอาหาร ดังนั้น กิจกรรมที่ปรากฏเป็นรูปธรรมที่จะช่วยให้อุดมการณ์เป็นไปได้ คือ การจัดตั้งองค์การการเงินของชุมชน คือ กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการพัฒนา สำหรับแก้ไขปัญหานี้สิน และ การทำเกษตรกรรมทางเลือกจะช่วยให้บรรลุอุดมการณ์ด้านความมั่นคงทางอาหาร ซึ่งต่อมากลุ่มออมทรัพย์ของแต่ละชุมชนได้พยายามส่งเสริมให้สมาชิกทำเกษตรกรรมทางเลือกอย่างจริงจัง รวมตัวกันเป็นเครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์และรวมเรียกเครือข่ายของตนเองเป็นเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกจะเชิงเทรา อย่างไรก็ตามสามารถสังเกตได้ว่ากิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์และการส่งเสริมเกษตรทางเลือกนั้นเป็นเพียงสื่อในการพัฒนาสมาชิกและกรรมการของกลุ่มและเครือข่ายให้คิดเป็น ทำเป็น คือเป้าหมายสูงสุด

“ ฐานะมั่นคงขึ้น มีการรวมกลุ่มออมทรัพย์กันทุกเดือนเพื่อปรึกษาหาทางแก้ไขปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นในหมู่สมาชิก ได้ทำไรก็จะมาหมุนเวียน มีการขยับขยายออกไปเรื่อยๆ รายได้และความเป็นอยู่ดีขึ้นกว่าเดิม ” (นางตุ้ คะเสนา บ้านบางพะเนียง)

- ในประเด็นของการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ ก่อนเข้าร่วมโครงการนำร่องฯ

กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่จะปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์อย่างไม่มีระบบและหลักเกณฑ์ จะปลูกพืชหรือเลี้ยงสัตว์ก็ขึ้นอยู่กับข่าวของเพื่อนบ้าน อีกทั้งยังมีการเพาะปลูกและการเลี้ยงสัตว์ที่ไม่ค่อยถูกวิธีเท่าไรนักทุกอย่างเป็นไปตามมีตามเกิด ทำให้ประสบปัญหาการขาดทุนทุกปี นี่สินจึงพอกพูนขึ้นเรื่อยๆ รวมถึง มีการแก้ไข

ปัญหาทางการเกษตรไม่ถูกวิธี อาทิ เมื่อพืชให้ผลผลิตน้อยก็มีการใช้สารเคมีเร่งผลผลิตซึ่งทำให้เกิดผลเสียระยะยาวต่อพืชพันธุ์ และยังเป็นอันตรายต่อผู้ผลิตและผู้บริโภคอย่างมาก

นอกจากนี้ ในเขตภูมินิเวศน์จะเชิงเทรามักประสบปัญหาน้ำขาดแคลนในช่วงฤดูการเพาะปลูก ทำให้เกิดปัญหาในการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ ดังนั้น เมื่อกลุ่มตัวอย่างได้เข้าร่วมโครงการนำร่องฯ ซึ่งมีหัวใจหลักอยู่ที่การจัดสรรแหล่งน้ำให้เพียงพอเพื่อการเกษตรตลอดทั้งปี ซึ่งส่วนใหญ่มาจากภาวะฝนแล้ง และรู้วิธีการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ให้มีประสิทธิภาพมากขึ้นเนื่องจากเกษตรกรได้เข้ารับการอบรมจากโครงการนำร่องฯ และลงมือปฏิบัติจริงจัง

“ ฝนแล้ง ทำให้พืชไม่ค่อยเจริญเติบโต การไถพรวนดินก็ยากลำบาก ” (นายสายัณห์ บุญมาก บ้านทุ่งยายชี)

“ รู้วิธีการเพาะปลูกมากขึ้นเพราะได้รับการฝึกอบรมเป็นระยะเวลายาวนาน ค่าใช้จ่ายต่างๆ ก็น้อยลงเพราะไม่ได้ใช้สารเคมีอีกต่อไป ตนเองสามารถแปรรูปผลผลิตที่หลากหลายมากขึ้น รวมถึงการส่งจำหน่ายเป็นกลุ่มได้ราคาดีมากขึ้น อีกทั้งยังมีตลาดต่างๆ รองรับผลผลิต ทำให้ไม่ต้องเดือดร้อนหรือเสี่ยงเหมือนแต่ก่อนอีกแล้ว ” (นางไพเราะ คำชะ บ้านป่าอ้อแทน)

- ในประเด็นของการแปรรูปผลผลิต

เกษตรกรส่วนใหญ่มีความคิดเห็นว่า เมื่อก่อนเข้าโครงการนำร่อง ฯ ไม่เคยที่คิดจะใส่ใจในเรื่องวิธีการเพาะปลูก การแปรรูปผลผลิต การจัดจำหน่ายผลผลิตและการจัดการด้านการตลาดใดๆ เลย ทุกอย่างก็เป็นไปตามแต่กำลังกายและปัญญาจะทำได้

นอกจากนั้น ความคิดเห็นของเกษตรกรเกี่ยวกับวัตถุดิบที่นำมาใช้ในการแปรรูปส่วนใหญ่ให้ความคิดเห็นว่ามีเหมาะสมในระดับน้อย เช่น ผักพื้นบ้าน ผลไม้ ปลา และข้าว โดยให้เหตุผลที่ว่า ปริมาณผลผลิตยังมีน้อย บางอย่างต้องซื้อจากภายนอกชุมชน หรือชุมชนใกล้เคียง ส่วนปริมาณปลา ผักพื้นบ้าน ในธรรมชาติมีน้อย และมีแนวโน้มที่จะลดลง สำหรับปริมาณผลผลิตที่ได้จากแปลงโครงการยังมีน้อย เนื่องจากอยู่ในช่วงเริ่มต้นของโครงการนำร่องฯ และจากการที่มีผลผลิตมีน้อยและไม่ต่อเนื่อง จึงไม่สามารถบริหารจัดการด้านการตลาดได้อย่างมีประสิทธิภาพและต่อเนื่อง

“ ก็แล้วแต่ปี ผลผลิตดีก็ขายได้มาก ผลผลิตไม่ดีก็ขายได้น้อย ก็ขายที่ตลาดใกล้ๆ ถ้าเหลือก็มาทอน มาดองตามเรื่องตามราวไป เงินไม่ค่อยได้มากเท่าไรหรอก จะมีแต่หนี้มากกว่า ” (นางนุชนารก แก้วอุย บ้านท่าม่วง)

- ในประเด็นของการจัดจำหน่ายผลผลิตและการจัดการด้านการตลาด

เนื่องจากผลผลิตจากแปลงยังมีไม่มากนัก ส่วนใหญ่ผลผลิตที่ได้จะเป็นพืชผักอายุสั้น ผักพื้นบ้าน และไม้ผล ส่วนผลผลิตจากสัตว์จะเป็นหมู ไช้เบ็ด ไช้ไก่ และปลา เป็นต้น ส่วนการขายจะเป็นการขายในไร่นาหรือตลาดหมู่บ้านหรือตลาดเดิมที่มีอยู่แล้ว ได้แก่ ตลาดในชุมชนเช่น ศูนย์รวมผักบ้านยางแดง ตลาดนัดริมทางที่บ้านห้วยหิน และตลาดในเมืองที่ว่าการอำเภอพนมสารคาม และโรงพยาบาลฉะเชิงเทรา โดยมีทั้งการรวมกลุ่มกันขายและไม่มีการรวมกลุ่ม นอกจากนี้ทางโครงการได้มีวิจัยตลาดสำหรับรองรับผลผลิตในอนาคต แต่ก็มิได้มีผลผลิตหลายชนิดที่สามารถขายได้ในตลาดหลายแหล่ง เช่น ข้าวเหลืองประทิวที่ผลิตเป็นข้าวอินทรีย์สามารถขายได้ในตลาดสีเขียว โดยผ่านสหกรณ์ของกรีนเนท (Green Net) ซึ่งถือเป็นตลาดใหม่เพียงตลาดเดียว หลังจากเข้าร่วมโครงการ

“ มีการจัดการที่เป็นสัดส่วนขึ้น สามารถดูความต้องการของตลาดได้ และสามารถปลูกพืชได้หลากหลายตลอดปี เน้นการบริโภคในครอบครัวก่อนแล้วจึงไปส่งท้องตลาด ” (นายสมปอง คณานุกูล บ้านอ่างทอง)

“แต่ก่อนก็ต้องหน่อไม้ ดองมะม่วงไปเรื่อยๆ ผลผลิตก็ไม่ดี บางปีก็ไม่มีตลาดให้ขายเพราะผลผลิตล้นตลาด น้ำท่าก็แล้ง แต่พอเข้ามาศึกษากับโครงการนี้ ระบบน้ำที่ดีขึ้น สามารถปลูกและขาย และแปรรูปได้หลากหลายขึ้น ที่สำคัญมีตลาดรองรับที่แน่นอนทุกครั้ง บางทีก็มีคนมาติดต่อซื้อถึงบ้านซึ่งก็ได้ราคาดีกว่าแต่ก่อนมากๆ ” (นางสาวสมจิตร์ เกตุสุวรรณ บ้านบางพะเนียง)

- ในประเด็นของการสนับสนุนด้านเทคโนโลยี การวิจัยและการพัฒนา

พบว่า ทางเกษตรกรได้รับความร่วมมือจากเจ้าหน้าที่โครงการนารองฯ เป็นอย่างดี มาโดยตลอด ทั้งยังได้รับการสนับสนุนให้ร่วมมือกันทั้งในและนอกกลุ่ม ได้แก่ การวางแผนในชุมชนตนเองและการประสานความร่วมมือไปยังพื้นที่ต่างๆ ซึ่งสร้างความมั่นคงให้เกิดขึ้น ซึ่งในระยะหลัง เกษตรกรได้กล่าวว่า มีการชักชวนคนในชุมชนเข้าร่วมทำการเกษตรแบบยั่งยืน ซึ่งก็ได้รับการตอบสนองค่อนข้างดี แต่ทั้งนี้ ต้องอาศัยความ

ตั้งใจและความมุ่งมั่นของแต่ละคนด้วย เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการเกษตรเชิงเดี่ยวมาเป็นเกษตรกรรม ยั่งยืนนั้นจะต้องอาศัยเวลาและความพยายามอย่างสูง รวมถึงขั้นตอนต่างๆ ในขณะที่เข้ารับการฝึกฝนและดูงาน อย่างน้อยอีกประมาณ 1 ปี

ส่วนที่ 4 ฐานทรัพยากร

- ในประเด็นของสภาพแวดล้อมในพื้นที่การเกษตร

พบว่า สภาพแวดล้อมในพื้นที่การเกษตรก่อนที่เกษตรกรเข้าร่วมโครงการนำร่องฯ บางส่วนก็เป็นพื้นที่นา ซึ่งบางปีก็น้ำท่วม บางทีก็แห้งแล้ง

เมื่อเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการนำร่องฯ แล้ว ได้มีการปรับสภาพแวดล้อมของตนเอง ใหม่ตามระบบเกษตรกรรมยั่งยืน ให้มีการปลูกต้นไม้มากขึ้น มีการสร้างทางน้ำในเขตเพาะปลูกและที่อยู่อาศัย เพื่อให้เกิดระบบนิเวศขึ้น จากการเข้าไปสำรวจในพื้นที่แต่ละแห่งของเกษตรกร มีสิ่งที่น่าสนใจเกิดตรงที่ว่า ในพื้นที่มี สภาพแวดล้อมที่ดีมาก มีการจัดแบ่งสัดส่วนอย่างมีระบบ ต้นไม้ใหญ่ขึ้นน้อยขึ้นอย่างร่มรื่น สร้างความร่มเย็นให้แก่ผู้ พบเห็นและแน่นอนที่ต้องสร้างความสุขใจให้กับเจ้าของพื้นที่อย่างทีกลุ่มตัวอย่างทุกคนได้กล่าวไว้ สภาพแวดล้อม ในพื้นที่ที่มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมอย่างมาก

“ เป็นพื้นที่นา เป็นน่าน้ำซึม ทำให้ทำนาไม่ค่อยได้ผล บางปีก็น้ำท่วม บางปีก็แห้งแล้ง “
(นางคำพัน สุพรม บ้านห้วยน้ำใส)

“ เป็นที่แห้งแล้งมาก ขาดน้ำ สภาพแวดล้อมก็ไม่ค่อยดี เพราะปลูกบางปีแทบไม่มีผลผลิต เลย กลุ่มใจมากตอนนั้น “ (นายนิค ดีรารัต บ้านทุ่งยายชี)

- ในประเด็นสภาพดินในพื้นที่การเกษตร

พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่มีความคิดว่า ตั้งแต่มีการปรับเปลี่ยนการใช้อุปกรณ์พรวน ดินแล้ว สภาพของดินมีคุณภาพมากขึ้นสามารถปลูกพืชให้ผลงอกงามกว่าแต่ก่อนมาก รวมทั้ง จากการอบรม วิธีการใช้ปุ๋ยคอก ยิ่งทำให้สภาพดินมีความเหมาะสมในการปลูกพืชมากยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อนเข้าร่วมโครงการนำร่องฯ ที่สภาพดินมีคุณภาพต่ำมาก

“ ดินเมื่อก่อนไม่มีความอุดมสมบูรณ์ เมื่อสภาพ ไม่อุ้มน้ำแล้วจะปลูกได้งอกงามได้
อย่างไร แถมน้ำยังเป็นต่างอีก เยี่ยมมาก ” (นายสายัณห์ บุญมาก บ้านทุ่งยายชี)

“ เมื่อก่อนปลูกต้นยูคาลิปตัส ลงทุนสูงและก็ไม่ค่อยได้กำไรคุ้มค่า ไม่ยั่งยืนแล้วก็ขาดทุน
มาเรื่อยๆ พอปลูกพวกนี้ ดินก็พัง แถมน้ำก็ไม่เพียงพอ สภาพแวดล้อมในช่วงนั้นเสียหายมาก ” (นายจำลอง ทูย
เจริญ บ้านอ่างทอง)

- ในประเด็นของสภาพน้ำในพื้นที่การเกษตร

หากพิจารณาว่า คุณภาพน้ำสาธารณะในภูมิภาคนี้ดีขึ้นหรือไม่ จากผลการ
ดำเนินงานโครงการนำร่องฯ ในระยะเวลา 3 ปี นั้นยากที่จะตัดสินได้ เพราะมีสมาชิกคิดเป็นอัตราส่วนน้อยมาก
และที่สำคัญ การร่วมโครงการนำร่องฯ ส่วนใหญ่พัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรในแปลงของตนเท่านั้น ซึ่งส่วนใหญ่
เป็นสระน้ำ การพิจารณาเกี่ยวกับน้ำในขณะนี้คือครัวเรือนสมาชิกมีน้ำเพียงพอต่อการทำการเกษตรตลอดปี
หรือไม่ และส่วนใหญ่คาดว่าเพียงพอ ดังนั้นโครงการนำร่องจึงเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร
เพิ่มขึ้นในพื้นที่ ส่วนในเรื่องแหล่งน้ำสาธารณะนั้นจะมีผลดีขึ้นเพราะเกษตรกรเหล่านี้ได้ทำการเกษตรอินทรีย์ ส่งผล
ให้ลดปริมาณสารเคมีตกค้าง ที่ชะล้างไปกับน้ำผลได้ระดับหนึ่ง เพราะคนและพื้นที่ส่วนใหญ่ยังคงใช้สารเคมีเพื่อ
การเกษตร

- ในประเด็นของการใช้สารเคมีในการทำการเกษตร

พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่มีความคิดตรงกันว่า เกษตรกรรมยั่งยืนสร้าง
สภาพแวดล้อมให้ดีขึ้นได้อย่างแน่นอน และสามารถอยู่ได้ยาวนานเพราะเป็นเกษตรกรรมที่ปราศจากสารเคมี ไม่มี
สารพิษ รักษาดิน น้ำ อากาศให้มีสภาพที่ดี

“ สร้างความปลอดภัยและสดชื่น ทำให้พื้นที่มีดินดีขึ้น น้ำดีขึ้น รมร่นน้ำอยู่ขึ้น คิดว่า เป็น
การทำสวน ทำเกษตรที่อยู่ได้ยาวนาน เป็นการเกษตรที่ดี ปลอดภัยจากสารพิษตกค้าง ” (นางสมส่วน
บัวพาน บ้านบางพะเนียง)

" เรามีการใช้ปุ๋ยชีวภาพและสมุนไพรในการกำจัดโรคและแมลง ประหยัดค่าใช้จ่ายในด้านต่างๆ เป็นการเกษตรกรที่รักษาสภาพแวดล้อม ไม่ว่าจะเป็นปลูกพืชแบบผสมผสาน นาอินทรีย์หรือแบบใดก็ตามก็สร้างสภาพแวดล้อมที่ดีขึ้น และรักษาชุมชนให้น่าอยู่ได้ยาวนาน " (นายนิธ ติรารัต บ้านทุ่งยายชี)

- ในประเด็นของการใช้เครื่องจักรในการทำการเกษตร

ในกระบวนการใช้เครื่องจักรในการเพาะปลูก ก่อนหน้าที่กลุ่มตัวอย่างจะเข้าร่วมโครงการนำร่องฯ มีการลงทุนอย่างมหาศาลในการซื้อเครื่องจักรเพื่อเพิ่มผลผลิตพอกับการลงทุนซื้อสารเคมีต่างๆ ซึ่งการใช้เครื่องจักรในการเพาะปลูกเป็นการทำลายสภาพดินและสภาพแวดล้อมในพื้นที่เพาะปลูก แต่เมื่อเข้าร่วมโครงการนำร่องฯ แล้ว เครื่องมือในการทำการเกษตรกรที่ใช้ ก็คือ รถไถเดินตาม ซึ่งกลุ่มตัวอย่างทั้งหมดมีความคิดเห็นว่า ประหยัด ค่าใช้จ่าย ได้ออกกำลังกายและไม่ทำลายสภาพแวดล้อม แต่จะมีข้อเสียตรงที่ว่า ใช้เวลาในการทำงานนาน แต่ทุกคนก็มีความสุขที่ได้ใช้วิธีนี้กัน

" ได้ออกกำลังกาย ประหยัดค่าใช้จ่าย ส่วนผลเสีย คือ ใช้เวลานานในการเพาะปลูกเท่านั้นเอง " (นางสาวสมจิตร เกตุสุวรรณ บ้านบางพะเนียง)

" ผลดี คือ ประหยัดค่าใช้จ่ายได้มากขึ้น แต่อาจเสียเวลามากขึ้นมากขึ้นเล็กน้อย " (นายบุญล้อม สุวรรณหงษ์ บ้านห้วยน้ำใส)

- ในประเด็นของวัชพืช โรคและแมลงในการทำการเกษตร

พบว่า การฟื้นฟูสภาพแวดล้อมของเกษตรกรเป็นไปอย่างอดทนและอาศัยระยะเวลาค่อนข้างนาน เจ้าหน้าที่โครงการนำร่องฯ และสมาชิกในกลุ่มที่อยู่พื้นที่อื่นก็ผลัดกันช่วยเหลือกันในแต่ละรายจนทุกคนสามารถมีสภาพแวดล้อมที่ดีขึ้นเช่นในปัจจุบัน ซึ่งกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ได้กล่าวว่า เมื่อสภาพแวดล้อมดีขึ้นทุกสิ่งทุกอย่างก็จะดีขึ้นตามเพราะมนุษย์และสิ่งมีชีวิตจะอยู่อย่างมีความสุขได้ในสภาพแวดล้อมที่ดี และเราต้องรักษาให้คงอยู่ต่อไป

ประการที่สำคัญอีกประการหนึ่งในการเข้าร่วมโครงการนำร่องฯ ก็คือ การเลิกใช้สารเคมีในการทำการเกษตรอย่างเด็ดขาด ซึ่งก็หมายความว่า เกษตรกรที่จะเข้าร่วมโครงการนำร่องฯ จะต้องมีการ

ปรับเปลี่ยนนิสัยการเพาะปลูกที่มุ่งเน้นการใช้สารเคมีอย่างจริงจังไปสู่การไม่ใช้สารเคมีโดยเด็ดขาด เป็นสิ่งที่ทำได้ยากและต้องอาศัยเวลาในการพิสูจน์ถึงผลดีที่ตามมาของการไม่ใช้สารเคมีเลย

ทั้งนี้ เจ้าหน้าที่โครงการนำร่องฯ ได้เคยกล่าวไว้ว่า เป็นสิ่งที่ยากเย็นเหลือเกินที่จะทำให้เกษตรกรต่างๆ เชื่อว่า การไม่ใช้สารเคมีเลย หันมาใช้วิถีทางธรรมชาติในการเพาะปลูกนั้น ต้องเป็นการทำลายล้างความเคยชินที่ผิดๆ และต้องให้พวกเขาเหล่านั้นใจเย็นที่จะรอดูผลที่ดีที่ตามมาในระยะยาว แม้แต่เกษตรกรบางคนก็ยอมรับว่า แรกๆ ก็ไม่มั่นใจว่า วิถีทางธรรมชาติจะดีกว่าการใช้สารเคมี ซึ่งเรื่องนี้ก็นำไปสู่การควบคุมวัชพืช โรคและแมลงด้วย ซึ่งก่อนหน้าที่เกษตรกรจะเข้าร่วมโครงการนำร่องฯ นั้น ส่วนใหญ่ก็ประสบปัญหาเรื่องวัชพืช โรคและแมลง และมีการแก้ไขปัญหาโดยการใช้สารเคมีซึ่งก็ได้ผลพอสมควรแต่ก็เป็นพิษกับเกษตรกรและผู้บริโภคโดยตรง นอกจากนั้น เมื่อเข้าร่วมโครงการนำร่องฯ เกษตรกรได้รับการอบรมให้ใช้ปุ๋ยคอกในการเพาะปลูก เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้วัชพืช โรคและแมลงลดลง

“ ตั้งแต่ใช้วิถีทางธรรมชาติแล้ว เช่น ใช้ปุ๋ยคอก โรคก็น้อยลง วัชพืชก็ไม่มี แมลงอาจะมีบ้างแต่น้อยก็ไล่ได้ไม่ยากนัก ” (นายทิด ทองมนต์ บ้านสระไม้แดง)

ส่วนที่ 5 ฐานชุมชน

- ในประเด็นของการยอมรับจากชุมชนและประเด็นของการถ่ายทอดโครงการฯ ไปยัง

ชุมชน

เป็นไปด้วยความยากลำบากในระยะเริ่มแรกเนื่องจาก กระแสนโยบายเร่งด่วนของรัฐบาล ที่มีนโยบายส่งเสริมเงินทุนให้เกษตรกรในพื้นที่เป็นจำนวนมาก ซึ่งล้นแล้วแต่เป็นการส่งเสริมการเกษตรอุตสาหกรรม และเงื่อนไขการกู้ยืมโดยไม่ต้องผ่านกระบวนการเรียนรู้เป็นจำนวนมากเหมือนอย่างเช่นโครงการนำร่องฯ รวมทั้ง นโยบายส่งเสริมเกษตรกรมัยยั้งยังไม่ได้รับการสนับสนุนอย่างจริงจังจากรัฐบาล

นอกจากนั้น การทำเกษตรยั่งยืนต้องอาศัยการทำให้เห็นผลเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนและต้องใช้เวลามาก แต่การดำเนินโครงการนำร่องฯ เพิ่งดำเนินมาได้ประมาณปีเศษ ทำให้ผลที่เกิดในแปลงยังไม่เป็นรูปธรรมที่ชัดเจน เกษตรกรรายอื่นที่รอดูทำที่อยู่จึงไม่กล้าตัดสินใจเข้าร่วม

“ ยอมรับกันน้อยมาก เพราะส่วนใหญ่เห็นว่ายุ่งยากมาก ซึ่ก็เลยไปร่วมประชุมบ่อยๆ “
(นางไพเราะ คำชะ บ้านป่าอ้อแทน)

“ เห็นผลดีมาก และชาวบ้านส่วนใหญ่ก็ขาดใจรักด้านนี้ “ (นายบุญตา โคตะพัฒนา บ้าน
ห้วยน้ำใส)

อย่างไรก็ตาม ในระยะปีสุดท้ายใกล้สิ้นสุดโครงการ มีสมาชิกสนใจเข้าร่วมโครงการมากขึ้น เป็นเพราะผู้เข้าร่วมโครงการในระยะแรกสามารถทำเกษตรกรรมแบบยั่งยืนได้เห็นผลด้านผลผลิตและรายได้ เกษตรกรในชุมชนเห็นเป็นแบบอย่างจึงอยากร่วมโครงการ รวมทั้ง สื่อรณรงค์และประชาสัมพันธ์เรื่องเกษตรอินทรีย์ปลอดภัยมีมากขึ้น ช่วยให้การสื่อสารระหว่างเกษตรกรเรื่องนี้ง่ายขึ้น

“ คนในชุมชนยอมรับมาก เพราะเป็นเกษตรกรรมที่ไม่ทำลายสภาพแวดล้อมใดๆ “ (นายสุ
ทิน พรหมพิทักษ์ บ้านทุ่งยายชี)

“ มีการยอมรับมากเพราะไม่เกิดผลเสียหรืออันตรายต่อตนเองและชุมชน “
(นายบุญเที่ยร สุขสวัสดิ์ บ้านวังไทร)

- ในประเด็นของการรวมกลุ่มเป็นเครือข่ายเพื่อจัดการและดูแลทรัพยากร

เกษตรกรมีความตระหนักเรื่องการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติสาธารณะ มาเป็นเวลานาน และมองว่าเป็นสิทธิของชุมชนที่จะต้องดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาตินี้ให้ดีที่สุด แต่มีกลุ่มที่รับผิดชอบเรื่องนี้อย่างจริงจังที่บ้านห้วยน้ำใส คือดูแลทั้งแหล่งน้ำธรรมชาติ และป่าชุมชน ส่วนบ้านยางแดงจะชัดเจนในเรื่องสิทธิชุมชนกับทรัพยากรธรรมชาติ คือการต่อสู้กับนายทุนที่รุกล้ำครองน้ำธรรมชาติสาธารณะในนามของเครือข่าย เพราะแหล่งน้ำนี้เป็นแหล่งอาหารธรรมชาติที่สำคัญของคนในชุมชน คือ ปลา และหน่อไม้ อย่างไรก็ตาม กระบวนการนี้ไม่อาจนับว่าเป็นผลจากการดำเนินโครงการนำร่องเพราะเครือข่ายได้ทำงานทางด้านนี้มาก่อน ดำเนินโครงการนำร่องฯ

“ มีการประสานงานกัน สร้างความเข้มแข็งให้เกิดขึ้น ได้รับความรู้เพิ่มขึ้นทุกคน ทำให้
ลูกหลานได้เห็นและเป็นแบบอย่างต่อไปในชุมชน “ (นายบุญล้อม สุวรรณหงษ์ บ้านห้วยน้ำใส)

“ ตนเองจะพยายามที่สุด เพราะทุกคนพยายามสร้างสิ่งดี ๆ ขึ้นมาเพื่อรักษาชุมชน เป็นรูปแบบการเกษตรกรที่ถ่ายทอดให้ลูกหลานและคนในชุมชนต่อไป ” (นายวิเชียร สุระเสียง บ้านสระไม้แดง)

- ในประเด็นของการสร้างความเข้มแข็งให้กับครอบครัวและชุมชน

พบว่า เกษตรกรมัยยังยืนและประเด็นของการรักษารูปแบบเกษตรกรรมยังยืนให้ดำรง อยู่ในชุมชน พบว่า มีวิทยากรและผู้รู้ชาวบ้านที่สามารถถ่ายทอดความรู้ให้เกษตรกรและชุมชนอื่น ผู้มีความสามารถหลายด้าน โดยมีวิทยากรบางคนสามารถถ่ายทอดองค์ความรู้ได้ เกษตรกรยืนยันว่ามีภูมิปัญญาที่จะช่วยให้การทำและขยายผลเกษตรกรรมแบบยังยืนได้อย่างต่อเนื่องเพราะมีวิทยากรชาวบ้าน ซึ่งเคยทำหน้าที่ 2 ลักษณะ คือผู้ทดลองวิจัยในแปลงตนเอง และขยายผลโดยการให้ความรู้ในชุมชนและนอกชุมชน โดยมีผู้รู้และผู้ที่สามารถถ่ายทอดองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องได้อย่างชัดเจนตามลำดับ คือ เกษตรกรรมแบบยังยืน การวางระบบน้ำ การปรับปรุงบำรุงดิน การขยายพันธุ์พืช การขยายพันธุ์และเลี้ยงสัตว์ การออมทรัพย์และการบริหารจัดการกองทุน และการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร

“ เกษตรกรรมยังยืนสามารถสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนได้เพราะเป็นการร่วมมือของชาวบ้าน อีกทั้ง ยังช่วยสร้างสภาพแวดล้อมที่ดี ปลอดภัยอีกด้วย ” (นางอาภรณ์ ฤทธิวงศ์ บ้านป่าอีแตน)

“ ไม่ต้องห่วง พวกเราสมาชิกทุกคนยืนยันว่า เกษตรกรรมยังยืนสามารถดำรง อยู่ได้ต่อไป ในชุมชนเราแน่นอน ” (นายทิด ทองมนต์ บ้านสระไม้แดง)

สรุปภาพรวม

จากผลของการวิจัยเชิงคุณภาพที่กล่าวมาทั้งหมด พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีการเปลี่ยนแปลงด้านกระบวนการทัศนจากโครงการนำร่องฯ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ของตนเองตลอดระยะเวลา 3 ปีที่ผ่านมา ได้แก่

1. สภาพความเป็นอยู่

สภาพความเป็นอยู่ของเกษตรกรรายย่อยที่เข้าร่วมโครงการนำร่องฯ เป็นไปในทางที่ดีขึ้น เนื่องจากมีการจัดการที่เป็นระบบและรู้ถึงคุณค่าของการวางแผนในกระบวนการต่างๆ อาทิ การจัดสรรพื้นที่ต่างๆ ด้วยการปลูกพืชยืนต้นสลับกับพืชล้มลุก การปลูกพืชเพื่อรับประทานและตกแต่งพื้นที่ เป็นต้น

2. ฐานภูมิปัญญา

- ความคิดเห็นที่มีต่อโครงการฯ ส่วนใหญ่ เกษตรกรรายย่อยที่เข้าร่วมโครงการนำร่องฯ มีความคิดเห็นที่ดีต่อโครงการฯ ก่อนแล้ว และเมื่อเข้าร่วมโครงการฯ ก็ยิ่งมั่นใจมากขึ้นถึงผลดีที่ตนได้รับจากโครงการฯ

- สภาพร่างกายและจิตใจก่อน-หลังเข้าร่วมโครงการฯ เกษตรกรรายย่อยที่เข้าร่วมโครงการนำร่องฯ ส่วนใหญ่มีปัญหาเรื่องสุขภาพร่างกาย เนื่องจากใช้สารเคมีในการทำการเกษตร และมีปัญหาด้านจิตใจ เนื่องจากมีภาระหนี้สินและไม่มีการจัดการด้านอาชีพเกษตรกรที่เป็นรูปแบบ แต่เมื่อเข้าร่วมโครงการฯ แล้ว ปัญหาทางร่างกายและจิตใจเริ่มบรรเทาเบาบางลง

- ความรู้สึกต่างๆ อาทิ ความสุข ความอบอุ่นใจ ความภาคภูมิใจ เป็นต้น เกษตรกรรายย่อยที่เข้าร่วมโครงการนำร่องฯ มีความรู้สึกที่ดีจากการเข้าร่วมโครงการฯ มีความสุข ความอบอุ่นใจ มีความภาคภูมิใจที่ตนเองและครอบครัวเป็นส่วนหนึ่งของโครงการฯ และสามารถชนะความยากลำบากในการผ่านอุปสรรคต่างๆ ได้

- แนวความคิดที่จะสานต่อไปยังรุ่นลูกหลาน เกษตรกรรายย่อยที่เข้าร่วมโครงการนำร่องฯ มีแนวความคิดที่จะสานต่อไปยังรุ่นลูกหลานเนื่องจากเห็นประโยชน์จากเกษตรกรรมยั่งยืนอย่างที่ตนเองได้กระทำอยู่ในปัจจุบัน

- การสร้างการมีส่วนร่วมในชุมชน การสร้างกระบวนการกลุ่มและเครือข่ายเป็นข้อปฏิบัติอย่างหนึ่งของระเบียบในโครงการนำร่องฯ และเกษตรกรรายย่อยที่เข้าร่วมโครงการนำร่องฯ มีความเต็มใจที่ปฏิบัติในส่วนนี้

3. สถานการณ์การผลิต

- สภาพเศรษฐกิจของครอบครัว เกษตรกรรายย่อยที่เข้าร่วมโครงการนำร่องฯ มีสภาพเศรษฐกิจในครอบครัวที่มั่นคง อาทิ มีรายได้มั่นคงเนื่องจากมีตลาดรองรับผลผลิตทางการเกษตร มีเครือข่ายในการตลาด เป็นต้น

- ภาระหนี้สิน การสนับสนุนด้านการเงิน แผนการลงทุนและเงินออม เกษตรกรรายย่อยที่เข้าร่วมโครงการนำร่องฯ มีภาระหนี้สินน้อยลงจนถึงขั้นปลอดหนี้สิน เนื่องจากได้รับการสนับสนุนด้านการเงินจากโครงการฯ ได้รับการอบรมเรื่องแผนการลงทุน และการสร้างเงินออมในครอบครัว

- ความมั่นคงในฐานะการเงิน เกษตรกรรายย่อยที่เข้าร่วมโครงการนำร่องฯ มีความมั่นคงในฐานะทางการเงินมากขึ้นกว่าช่วงก่อนเข้าร่วมโครงการฯ

- การเพาะปลูก การแปรรูปผลผลิต การจัดจำหน่ายผลผลิตและการจัดการด้านการตลาด เกษตรกรรายย่อยที่เข้าร่วมโครงการนำร่องฯ มีทักษะและความสามารถในส่วนนี้ จากการเข้าอบรมและการติดตามการทำงานอย่างใกล้ชิดของเจ้าหน้าที่โครงการนำร่องฯ

- การสนับสนุนด้านเทคโนโลยี การวิจัยและการพัฒนา เกษตรกรรายย่อยที่เข้าร่วมโครงการนำร่องฯ ได้รับการสนับสนุนในส่วนนี้จากเจ้าหน้าที่โครงการนำร่องฯ

4. ฐานทรัพยากร

- สภาพแวดล้อม สภาพดินและสภาพน้ำในพื้นที่การเกษตร เกษตรกรรายย่อยที่เข้าร่วมโครงการนำร่องฯ สามารถจัดสรรและแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่เพาะปลูกของตนเองในทางที่ดีขึ้นกว่าในอดีต
- การใช้สารเคมีเพื่อกำจัดวัชพืช โรคและแมลงในการทำการเกษตร เนื่องจากโครงการนำร่องฯ เป็นโครงการที่มุ่งเน้นการใช้วิถีทางธรรมชาติในการกำจัดวัชพืช โรคและแมลง ทำให้ไม่มีการใช้สารเคมีในกลุ่มเกษตรกรรายย่อยที่เข้าร่วมโครงการนำร่องฯ และพบว่า การไม่ใช้สารเคมีก็ยังสามารถสร้างผลผลิตตามที่ต้องการได้ และยังสร้างสุขภาพที่ดีให้กับเกษตรกรอีกด้วย
- การใช้เครื่องจักรในการทำการเกษตร เกษตรกรรายย่อยที่เข้าร่วมโครงการนำร่องฯ มีการใช้อุปกรณ์ทุนแรงส่วนใหญ่ ได้แก่ รถไถเดินตาม ประหยัด ได้ออกกำลังกาย ไม่สร้างมลพิษแต่ก็ยังสามารถสร้างผลผลิตในปริมาณที่ต้องการได้ เนื่องจากโครงการนำร่องฯ ไม่ให้ใช้เครื่องจักรในการทำเกษตรเนื่องจากเป็นการทำลายสภาพพื้นที่และสภาพแวดล้อม
- การดำเนินโครงการนำร่องฯ ยังไม่มีผลต่อคุณภาพและการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างชัดเจน ทั้งนี้เพราะในช่วง 3 ปีที่ผ่านมา การดำเนินโครงการนำร่องฯ จำเป็นต้องมุ่งให้เกิดผลที่เป็นรูปธรรมในแปลงของสมาชิกจึงไม่ได้นำแผนการบริหารทรัพยากรสาธารณะมาเป็นแผนงานหลักของโครงการ แต่ผู้ที่เกี่ยวข้องกับโครงการนำร่องฯ ทุกฝ่ายมีความเชื่อว่าเมื่อทรัพยากรด้านการเกษตรของเกษตรกรได้มีการบริหารจัดการดีแล้วจะส่งผลต่อทรัพยากรธรรมชาติสาธารณะทั้งน้ำและป่าได้ดียิ่งขึ้นในระยะเวลาไม่กี่ปีข้างหน้า

5. ฐานชุมชน

- การยอมรับจากชุมชนและการถ่ายทอดโครงการฯ ไปยังชุมชน เกษตรกรรายย่อยที่เข้าร่วมโครงการนำร่องฯ ยังมีความคิดเห็นที่หลากหลายว่า แท้จริงแล้ว ชุมชนยังยอมรับมาก - น้อยอย่างไร เนื่องจากโครงการฯ นี้เป็นเพียงแค่โครงการนำร่อง และยังไม่เห็นผลงานเป็นที่แพร่หลายเท่าไรนัก

- การสร้างความเข้มแข็งให้กับครอบครัวและชุมชนด้วยวิถีเกษตรกรรมยั่งยืน และการรวมกลุ่มเป็นเครือข่ายเพื่อจัดการและดูแลทรัพยากร เกษตรกรรายย่อยที่เข้าร่วมโครงการนำร่องฯ มีความคิดเห็นว่า ยังคงปฏิบัติต่อเนื่องต่อไปหลังจากที่โครงการนำร่องฯ นี้เสร็จสิ้นลงแล้ว

- การรักษารูปแบบเกษตรกรรมยั่งยืนให้ดำรงอยู่ในชุมชน เกษตรกรรายย่อยที่เข้าร่วมโครงการนำร่องฯ ยังร่วมมือกันในการรักษารูปแบบเกษตรกรรมยั่งยืนนี้ไว้อย่างมั่นคง เนื่องจากกลุ่มตัวอย่างได้ประจักษ์ชัดถึงผลประโยชน์ที่ได้รับแม้ว่า จะต้องผ่านกระบวนการของโครงการและขั้นตอนการปฏิบัติที่มากมายและยาวนานก็ตาม